

UZROČNA ZNAČENJA PADEŽA U JEZIKU MIHOVILA PAVLINOVIĆA

Vladimir Anić

(Svršetak.)

Primjer iz HRc sadrži obje mogućnosti [*do našega klobuka, do tuđe misli*, kao i iz AK: *Ako trudovi njihovi slabo shvatiše postavljeni oilj, do njih nije, nego do tuđe nemarnosti*]. Materijal pokazuje konstrukcije vezane u svim slučajevima uz 3. lice gl. *biti*, iako bi se moglo očekivati i uz *stajati*. U shemi im. /zam/ $\phi >$ je - do + G imenica se slobodno izmjenjuje ili ne izriče, pa primjeri nisu ograničeni na zamjenu *to* ni stalne izraze [npr. *krivnja je do njega*]. Ovdje sada zamjena sa *iz* nikako ne dolazi u obzir, a ni sa *do* se ne bi moglo zamijeniti bez štete po značenje. Konstrukcija sa *zbog* + genitiv mogla bi pokriti značenje ove konstrukcije, ali je sigurno da bi se time izgubila stilska vrijednost koju ona ima kao živ element dijalekatskog i regionalnog.

5. ϕ + genitiv

Uzrok izrečen genitivom bez prijedloga u suvremenom jeziku izriče se uz glagole *stidjeti se, bojati se* i sl. s dopunom u genitivu /*koga, čega*/. Ovdje uzrok izrečen genitivom bez prijedloga dolazi pojedinačno uz gl. *kriviti* s dopunom u akuzativu. Genitiv znači stanje nečega izvan subjekta, koje bez obzira na svoju aktivnost, neizravno potiče voljnu radnju subjekta:

Ali prava nemadu oni, što nagodbu krive svega *zla* s kojega teško boluje državni život u Hrvatskoj (RS 1).

Moguća je interpolacija prijedloga *zbog*.

*

* *

U suvremenoj praksi prisutna je težnja da se značenja prijedloga *zbog* i *radi* razgraniče: teži se da na razini standarda *zbog* zadrži značenje uzroka i razgraniči se od *radi*, koji znači namjeru.²³ Naravno, Pavlinović nije uzrok izricao samo oblicima deklinacije, nego i na druge načine [npr. uzročnom rečenicom s *jer* samo na str. 75. u RS devet puta]. Ali u Pavlinovića, kao u razgovornom jeziku, ili barem u razgovornom jeziku koji se opire o njemu srodne govore, *radi* se upotrebljava stalno u oba značenja. Npr. namjerno:

Te značaje mi štujemo; ali ih *radi* dobra narodnjega slediti ne smiemo (RS 360);

uzročno:

²³ Lj. Jonke, o. c., str. 394.

Nego ćemo djela suditi; i ako bude *radi* njihova djela uštrba osobam / bit će slave pravdi i istini (RS 12).

Inače se *radi* izmjenjuje u oba značenja [npr. na RS 40-44 itd.]. Zanimljivo je i važno, iako ne sasvim neočekivano, da se prijedlog *zbog* u našem materijalu ne javlja nijednom.²⁴

6. ϕ + dativ

Dativ bez prijedloga, može se smatrati izrazito markiranim, sinonimnim sa *zbog* + G, ali u stalnim izrazima uz medijalne glagole [kao *veselimo se ponovnom susretu*]. Taj dativ može se u Pavlinovićevu jeziku uzeti kao produktivan, koliko se to smije reći na osnovi jednog primjera i drugog, koji, mislim, da treba shvatiti uzročno:

Priznavajuć cjelokupnoj jedinstvenoj Hrvatskoj, jedinstveni narod hrvatski, hoćemo li se srditi srbskomu *imenu?* (HRd), Ima ljudi koji, za svoje mladosti, slušajući pripoviedati o narodnosti, o slobodi / srdce im je prokucalo; i čujuć se *nječem* vriedni, začeli su i oni rodoljubivu misao (RS 197).

7. na + akuzativ

Konstrukcija izražava vršenje medijalne ili aktivne radnje koja dolazi kao odgovor na poticaj pojma u akuzativu:

Naša braća u Posavju plaču *na* obstojeću *nagodbu* s Ugarskom, te nastoje da ju poprave (RS 21), Navalivši desnica javno *na rovanje* ljevičara proti skupštini / prizna vrhovnu vlast skupštine (RS 40), Ali nas srdce boli *na ljude* koje diči hrvatsko ime da ih narod uzalud dvie godine izčika na ustavnom polju (RS 225), Kad su Zadrani pritekli *na jauk* splitskoga Hrelje da pod barjakom autonomije brane prvenstvo stolnome svome gradu (RS 261), Valja im odbiti *na želju* da bi nas vidili što prije uza se u novom ratu (HRd).

Glagolska radnja vrši se ili odmah kad dolazi do poticaja izazvanog medijalnom radnjom [*na jauk*] ili je poticaj medijalnoj radnji živo biće, njegova unutrašnja pobuda, aktivna radnja ili nešto što potiče svojim postojanjem za sve vrijeme dok se radnja vrši [*na želju, na nagodbu*]. Značenje, koje inače nalazi mjesta u gramatikama,²⁵ često se ustaljuje kao izraz [*plakati na što*], pa i uz

²⁴ M. Ivić, o. c., str. 192., kaže da se *zbog* »kao što je poznato u nauci, relativno kasno javio u našem jeziku«.

²⁵ Npr. T. Maretić: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1963, str. 589. – D. Gortan-Premk, o. c., str. 449.-450. nalazi dosta primjera u kojima konstrukcija znači osnovu i aktivnih i medijalnih procesa. M. Stevanović (»Problem glagolskog roda i povratni glagoli u srpskohrvatskom jeziku«, *Južnoslovenski filolog* XXV/1963., str. 37.-38.) smatra da se s *na* + akuzativ poticaj vezuje samo za stanja označena medijalnim glagolima ili aktivnima koji znače ono što izlazi iz stanja.

već postojeću vezu [*srce boli na ljude*]. Konstrukcija je u vezi sa zamj. *to* sa svim uobičajena i vrlo frekventna, a u vezi *on će na to* predstavlja literarni kalup uz repliku, osobito u književnim djelima 19. stoljeća i kasnije, obično u djelima tzv. srednje književnosti i kao imitacija tradicionalnog literarnog stila. Osim toga, konstrukcija, slobodna i produktivna, nalazi sve više mjesta u suvremenom publicističkom i naučnom stilu u situacijama koje bi se mogle izraziti rečenicom. Provjera ne dopušta zamjene, jer bi se izgubilo značenje vremenske usporednosti, odnosno slijeda u vremenu.

8. za + akuzativ

Prijedlog *za* najčešće dolazi u konstrukcijama sa značenjem kretanja i namjene. Ovdje dolazi u značenjima:

a. neizravnog uzroka medijalnog procesa u subjektu:

Mi znamo da je to dosad Srbijem bilo *za* ljutu *nevolju* (RS 144),
Veliki nered / zaturi nas u prvi začetak *zadružnog* života, i *za nevolju* učini nam *prigrлити* načelo *osobne* obrane (RS 205);

b. neizravan uzrok aktivne radnje [koja se ovdje izvršava]:

Mi smo vidili *gosp. Vuka* gdje je *sabrao* po *Senju* / *kitu* / *narodnih pjesama* / te ih *liepo* nazvao *Srpske Narodne Pjesme*, pa *jeli* mu *tko za to* rekao i *zlo* ti oko? (RS 142).

c. Češće je namjensko-uzročno značenje, gdje akuzativ kao dio konstrukcije označuje ono čemu je vršenje glagolske radnje namijenjeno. Razvoj ovoga značenja tumači se time što ono čemu je radnja namijenjena može radnju pokretati i uzrokovati; ono na što se odnosi glagolska radnja, čemu je namijenjena ili što se njome želi postići kao protuvrijednost ili zamjena, ujedno tu samu radnju i uzrokuje. Osim uz medijalni glagol *živjeti*, konstrukcija iskazuje voljnu aktivnost subjekta:

Oni *živu za sebe* i *za svoje*; *sladke* su riči ali je *srđce* gorko (HRa),
A vi *šćavoni* ostavljajte *kosti* u *tudjoj* zemlji i *prolivajte* *krv za tudju slavu* (HRb), *Pazi* *tvrdno* na / i sličnu vrstu, koja će svaku za *novac* učiniti (HRd), *Pitanje* *istimi* *Slovenci* *ponovljeno*, o *podpunom* *prigrllaju* *hrvatsko-srpske* književnosti, nije *za jedinstvo* *utrznuto*; ali nam se *tješiti* što mu se *ovoga* *puta* *opire* samo *državnička* *nesgoda* (RS 222).

S obzirom na značenje namjene, koje se osjeća [»za ono što traži *nevolja*« »za *izlaz* iz *nevolje*«] u svim primjerima, dolazi u obzir, prema rezultatima provjere jedino zamjena *za to* sa *zbog toga* [*zbog* + A].

9. uz + akuzativ

Stalni poticaj ili okolnost dana apstraktnim pojmom pospješuje radnju medijalnog tipa ili, uz glagol *biti* drži subjekt u okolnostima određenima konstrukcijom. U primjerima RS 221, 297 padežni dio je konkretan pojam koji stalno vrši utjecaj, stvara okolnosti i onemogućuje svojom djelatnošću da se vrši određena aktivnost. [Provjera nije pokazala mogućnost drugačijeg konstruiranja bez štete po ovakvo uzročno značenje – svi ispitani objekti smatraju da ne bi mogli drugačije reći.]

Uz pokvarene *običaje* i narav se *promeće* (RS 202), *Uz* veliku *misao* devetnaestog vieka, i *uz* nas *podresta* mladljahni naraštaj (RS 223), *Mi* znamo kako je našem saboru, pa znamo kako je i narodnim zastupnikom *uz* saborsku *većinu* (RS 221), *Jel'* to popuštanje, *uz* *Filipoviće*, *Flucke* i *Rodiće*, donijelo našoj stvari kakve trajne koristi? (RS 297).

10. kroz + akuzativ

Ova konstrukcija u uzročnom značenju obilno se potvrđuje u ARj [str. 623.–625.], a i Maretić²⁶ je spominje u tome značenju. Konstrukcijom je izrečen povod, razlog radnji medijalnog tipa. Iako se ne smije sasvim poistovjetiti značenje, a još manje učestalost, moguća je zamjena konstrukcijom sa *zbog*, koja time prenosi naš manje ili više ukalupljen način izricanja uzroka, svojstven stilski potpuno neutralnom, školskom i »gramatiziranom« jeziku.

Misle / da će im / Dušanovo carstvo *kroz* ime uskrsnuti (HRd), *Kroz* razmazane *dvorjane* nestalo je pravih biskupa, nestalo nezavisne nauke (HRd), Hrvatsko je ime *kroz* *pokrete talijanske* po Evropi ozloglašeno: dok ime srbsko, *kroz* *junačtvo naroda* / a još većma *kroz* *djelovanje* nekolicine *književnika* / postajalo častno i milo (HRd), Ma kako je ovi prav na jednom postao? Je li *kroz* samo *združenje* od onizijih različitih *samacah*? (SP).

Konstrukcija opet ima dvojaku shemu gl. $\langle \begin{matrix} \text{zbog} + A + \Phi \\ \text{zbog} + A + G \end{matrix} \right\rangle$, u kojoj mogućnost s dopunom u akuzativu pokazuje veću sposobnost zamjenjivanja. Ona pokazuje nijansu omogućivanja i mogućnost zamjene instrumentalom [»djelovanjem književnika«] i akuzativom [»zbog djelovanja književnika«]. Konstrukcija bez dopune ne može se zamijeniti instrumentalom [*»razmazanim dvorjanima nestalo je pravih biskupa«].

11. od + akuzativ

Javlja se pojedinačno, i to uz zamjenicu *što*, izričući neproduktivno uzrok medijalnog procesa: *Znam od šta* vam trnu zubi (HRd).

²⁶ Ib., str. 589.

12. *po* + *lokativ*

Ove konstrukcije uzročne su u tom smislu što znače dalji poticaj ili motiv koji uzrokuje radnju ili stanje:

a. Radnja, motivirana iz subjekta, kao njegovo svojstvo, drži subjekt u procesu medijalnog tipa:

I kao što se čovik sam *po svojoj duši* može sahraniti, tako i narod / može živiti (HRa), Hrvati i Srbi *po jeziku* t. j. rodoslovno, jesu jedan te isti narod (HRd), Jer ta ne samo *po zemlji* / spada u okvir hrvatske kraljevine, nego i *po svom položaju* (HRd), Narod naš ne može / da ne klikne živio junaku koji je / hrabrošću zadobio ono, što višekrat vidjesmo da se dijeli / *po visokom rodu* (RS 205).

b. Motiv izvan subjekta osnova je na kojoj se vrši radnja, uvjet u kojemu se vrši ili pod kojim se vrši:

Vučić / zovne skupštinu, i ta liepo *po običaju* i *po želji zapovjedajućih* reče da ona Mihajla više neće (HRd), Te mi sprovedemq mrca, nasljedujuć dobro koje nam se *po Bogu* i *po narodu* pristoji (RS 225), Dandanas Austrija *po međunarodnom ugovoru* jedino upravlja tim zemljama (K).

Konstrukcija prepričana u rečenicu [»međunarodni ugovor omogućuje da«] bila bi kolokvijalnija i bliža razgovornom jeziku, dok je konstrukcija s prijedlogom podesnija za znanstveni stil i stalne izraze koji se terminologiziraju. U prvim primjerima uzročnost je jače izražena, drugi primjeri približavaju se načinskom značenju. Provjera dopušta zamjenu sa *zbog* u prvom slučaju [*zbog visokog roda*], odnosno sa prema + L i Φ + I u drugom slučaju. Posljednja zamjena dade se provesti u uredskom stilu kad se pojam u genitivu uz neke glagole ograničenijeg semantičkog polja ustaljuje kao izraz [»upravlja, određuje ugovorom«]. Veza s instrumentalom postoji historijski.²⁷ Konstrukcija i opet može, ali ne mora imati dopunu u genitivu. Zavisni dio, konkretan ili apstraktan pojam, u materijalu nigdje nije aktivni uzrok, nego razlog ili povod koji se oblikuje u višu silu ili objektivnu okolnost zbog koje dolazi do radnje ili stanja.

13. *u* + *lokativ*

a. Značenje uzroka nalazi se u primjerima u kojima konstrukcija *u* + L dolazi donekle kao atribut prema onome na što se odnosi i znači poticaj medijalnoj ili aktivnoj radnji nekoga tko je izvan onoga koga konstrukcija obilježava ili čini samo jedan njegov dio:

²⁷ M. Ivić: »O predlogu *po* u srpskohrvatskom jeziku«, *Južnoslovenski filolog*, XIX, 1951.-52., str. 183.

U našoj smetnji Turci smunuli i oteli Obrovac, Greben i Sokol (HRd), I pogled i rieči, sve se mjeri, sve nabraja u zvierskoj *pohlepi krvnika* (RS 202).

Ovdje je značenje uzroka dominantno, s nijansom značenja okolnosti koje omogućuju vršenje radnje, pa bi svaka zamjena išla na štetu značenja.

b. Uzrok se izriče i u situaciji kad konstrukcija *u + L* znači unutrašnje psihičko stanje subjekta koje potiče medijalnu ili aktivnu radnju:

Puk se *u neznanju* oko laža često okuplja i za njima zavadja (HRa), Ali ne stidi se svoga roda; prvašnje odiće, ako je za nju iz ditinstva *u nesvisti* i pometnuo, ne mrzi (HRa), *U svom ponosu* veliki narodi lako zaboravljaju pravicu, i manje narode zapovrću u svoje podgonice (RS 13).

Nesvist je jedan od specifičnih ikavskih leksema, koji je preko Pavlinovića prodro u rječnike [npr. »Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika, knj. III., K-O, Matica srpska – Matica hrvatska, Novi Sad – Zagreb, 1969. s. v. *nesvest*] u značenju »neprosvijedenost, politička neizgrađenost, nesvjesnost«. Ako uzmemo u obzir da sklopovi »rado zaboravljati« i »lako zaboravljati« u razgovornom jeziku često znače sklonost zaboravljanju i svjesno prelaženje preko čega, gornji se primjeri mogu shvatiti kao unutrašnji poticaj za radnju preko impulsa volje. Provjera s ispitanicima primjere tako identificira i dopušta zamjenu s *iz + G* [*iz neznanja*].

c. Značenje uzroka pomiče se prema značenju okolnosti u kojima se vrši radnja ili se što događa. To značenje čuva se onoliko koliko okolnosti u kojima se subjekt nalazi, a koje dolaze izvana ili ih on sam stvara, posredno utječu da se radnja vrši ili ne vrši:

Sve te stvari ne mogu da nam pomognu, dokle smo mi *u ljutu siromaštvu* (HRa), *U nevolji* i svoj zalogaj s njim dili (HRa), Ovak o je dosad bilo *u muci* i *u sirotinstvu*; a da nam je i na miru bilo, ne bismo se ipak bili mogli opasati snagom i steći svoga života bez truda i bez muke (HRa), Zadar, Rab, Osor i Cres oteli Mletci; ipak Hrvatska je postojala *kreпка u svojoj samostalnosti* (HRd), Hrvati i Srbi / *uzporedo radeć*, nema pogibelji da se kosnu *u zavidnoj takmi* (HRd), Ali moć je raztrgnutoga naroda *u požrtvovanju*, slava mučenoga naroda *u suzah*, uživanje neukog naroda *u suzah* (RS 198), Kad se narod našao *u potrebi* / mladji naraštaj / izočkao te rečene književnike i rodoljube da mu pohite na čelo (RS 199), Mnoga braća razbludjena *u lašćini* turskoga običaja zaboravljaju duševne potrebe (RS 202), Vrtljikavac uživa *u parbi* (RS 204).

Primjer sa RS 202 blizak je značenjima i primjerima pod *b*, pa bi došla u obzir zamjena konstrukcijom sa *zbog ili uslijed* [koje se veže uz značenje stanja].²⁸ Drugim primjerima, međutim, značenje ne dopušta zamjene. Imena u lokativu uglavnom su apstraktni pojmovi, odnosno prenesena značenja [*u suzah*]. U jednom slučaju konstrukcija dolazi uz sklop »tražiti uzrok [čemu]«; Cijenimo da uzrok našem odmetništvu ne imamo tražiti *u* samoj mlohavoj ja! opakoj *volji* posebnika (RS 201). U primjerima u kojima bi se izvršila zamjena sa *od* [provjera dopušta *moć je od požrtvovanja i razbludjena od laščine*] izvršilo bi se i pomicanje značenja u pravcu izazivača stanja ili spontane akcije, što ovdje u određenoj mjeri postoji.

14. *pri + lokativ*

Ova konstrukcija, za koju Maretić²⁹ navodi kao značenja mjesto i dopuštanje, općenito izriče neodređene okolnosti i usporednost. Veći broj radova mogao bi pokazati da li se ta značenja u različitim idiomima izriču više tom konstrukcijom ili glagolskim prilozima ili vremenskim rečenicama. Nezavisno od toga, u jednom primjeru u našem materijalu treba uzeti u obzir i značenje uzroka, pogotovu što ga i ARj ima i kaže da je »isto što *od, poradi, zbog*« [s. v., str. 831.] i daje primjere iz starih pisaca Vetranovića, Palmotića, Gundulića i Nalješковиća. Primjer:

Ljudi u svem veleznani i jogunasti *pri ćuti* svoje moći, lahko ti se nadmu i začnu se napinjati (RS 194)

nije dovoljan za opsežnije zaključke, ali ako se konstrukcija u njemu shvati kao unutarjni psihički poticaj za svjesnu radnju subjekta, potvrdila bi se zamjenom s *iz + G*.³⁰

15. *s [s', -a] + instrumental*

U primjeru

Ujedinjena Hrvatska, *sa nategnutom zemljom, s* neprojenimi *lukami* na putu k Suezu, postat će, akobogda, ponajglavnija savezna kraljevina (HRd)

konstrukcija označuje ono što svojim postojanjem stvara okolnosti i omogućuje glagolsku radnju.³¹

²⁸ O značenju prijedloga *uslijed*, osobito o brzom širenju i o promjenama značenja (ovo na materijalu iz Daničićeve *Sintakse*) v. Irena Grickat: »Razlika između predloga *zbog* i *usled*«, *Naš jezik*, VIII/1957., sv. 7.-10.; usp. i T. Maretić: *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, Zagreb, 1924., s. v., Slavko Pavešić: *Jezični savjetnik s gramatikom*, Zagreb, 1971., s. v.

²⁹ *Gramatika*, str. 592. /usp. bilj. 26./.

³⁰ U radnjama o jeziku Vuka Karadžića i Ive Andrića, navedenima u bilješkama naprijed, nema toga značenja.

³¹ O instrumentalu uopće vidi M. Ivić: *Značenja srpskohrvatskog instrumentala i njihov razvoj*, Posebna izd. SANU, knj. CCXXVII., Beograd, 1954., osobito str. 54.-68. i 69.-100.

16. za + instrumental

Konstrukcija se ne može uzeti kao potpuno ili jedino uzročna, pogotovu što u materijalu nije ni brojna ni produktivna – dolazi samo uz gl. *zavesti se /za kim, čim/* i *zanijeti se /za kim, čim/*. Ipak se može reći da u ovim primjerima

a. konkretna imenica u zavisnom dijelu uz uzajamno-povratni glagol s dopunom u instrumentalu preteže u značenju uzroka:

Ali same kukavice i svoga naroda izdajice, mogu se *za tom vikom* zavesti (RS 19), Naš svjestni narod na sav mah natjecao se za Klaiće, Vrankoviće itd. / kad je opazio da se njihovi nesvjestni kotari puštiše zavesti *za dušmanim* (RS 19);

b. apstraktna imenica u zavisnom dijelu s glagolskim pridjevom trpnim sa značenjem stanja kao upravnom riječi pretežne u značenju cilja:

Učen, ozbiljan, i *za slobodom* zanesen / on je u naše jato uskočio (RS 25).

17. ϕ + instrumental

a. Psihička ili kakva druga unutarnja osobina izrečena instrumentalom neposredan je uzrok spontanom procesu medijalnog tipa ili stanju subjekta:

Odatle nepovjerenja, međusobna splitanja i zlokobna graja, samim *strahom* dušmanskim kad i kad ušutkana (RS 141), Mi nismo ni bogom ni zemljom siromasi, nego *sobom* i svojom *nesvišću* (HRa), Turci, kruti gospodari na tudjem ognjištu, *sobom* su sumnjivi (RS 202).

Očito je da je u ovim primjerima, bez dopune, značenje u kontekstu »strah od dušmanina«, a ne »strah koji osjeća dušmanin«. Takva se konstrukcija čuva i u nekim stalnim izrazima [»strah božji«]. Prema tome, graja se sama ušutkuje, bez impulsa volje, pred strahom od dušmanina, i nema značenje sredstva [»netko drugi ušutkao pomoću straha«]. *Sumnjivi* ima, naravno, značenje »sumnjičavi«. Ova konstrukcija na neki način rasterećuje *od* + G u istom značenju, s kojom provjera dopušta zamjenu.

b. U ovim primjerima s dopunom u genitivu i shemom gl. ϕ + I + G poticaj dolazi izvana. U primjeru RS 197 ima i voljne aktivnosti subjekta. Izriče se posredan povod za akciju ili za radnju medijalnog tipa:

Svagdanjim *uzjarivanjem* narodne svijesti, izčeznula je sliapa mržnja proti posavskoj braći (RS 223), U inostranstvu, jal' kroz inostrane misli rodoljublju odgojeni, stupili su ti ljudi u javni život iskrenom *ljubavlju*, živom *željom* naroda svoga (RS 197), Dabogda, svagdanjim *djelovanjem* ove životne knjige, zatrio se po domovini grubo osobenjačtvo, što nas je starinom izkopalo, te nam i danas najvećma smeta narodnoj zajednici (RS 228).

c. Daljnji primjeri pokazuju značenje manje uzročno, koje više počiva na onome što, djelujući svojim postojanjem izvan subjekta, omogućuje ili dovodi do vršenja radnje ili do određenog položaja i okolnosti:

Smrću raz-cara Napoleona / digao se jedan žrvanj sa vrata ponižene Francuzke (RS 40), Jugoslovska zemlja tad će postat jedna, slobodom bratinskih naroda, kô što je danas jedna *položajem* i stoljetnimi *mukami* (HRd), Mihajl / što je papa dukljansku mitropoliju premjestio / stao je podbadati Dubrovčane: da su oni tobož *tiem* uvriedjeni i podredjeni Baru (HRd), Komu ne dotiču svoje i uzme tudje zemlje da radi, on *tiem* ne postaje slugom, nego suvlasnikom i ortakom (RS 123).

Oblik zamjenice *to* u instrumentalu vrlo je običan u ovom značenju u književnom jeziku, ali u manje kolokvijalnoj sferi svakako je učestaliji – u znanstvenom, uretskom i publicističkom stilu.

d. Svojestvo subjekta uzrokovano je nekim njegovim drugim, trajnim svojstvom:

Odavno se pripovieda da je Dalmacija uzor mnogovrstja. Raznolika *prirodom*, raznolika *podnebjem*, raznolika *nosivom*, raznolika *običaji*, raznolika *izgovorom*, raznolika *ćudima*, raznolika *vjerom* (RS 122), Bosna je ponosna *ljepotom* i *bogatstvom* prirode; a žalostna je bila odavna, kô što je danas, *siromaštvom duševnim* (HRd), Plemstvo je dubrovačko malobrojno i u bogatstvu opalo, ali *predajom* i *ugledom* dostojanstveno, stoji kao čovjek jedan uz misao narodnu (RS 300).

e. Svjesno vršena radnja posredan je poticaj ili ono što omogućuje da se vrši druga radnja, bez voljne aktivnosti:

Zar da našim mješćanskimi *zavadami* otvaramo i nadalje kućna vrata dušmanu što ga imamo odavna na pragu da među nas baca krvavi nož (RS 42).

Značenja u t. *b-e* više ne podnose zamjenu s *od*, ali u t. *b-d* provjera dopušta zamjenu sa *zbog* u izrazu upravljenom na eliminiranje svake ekspresivnosti, dakle u svakom stilu koji obično nazivamo opisno »suhim«.

Primjeri pod *a-e* dolaze bez prijedloga i bez odredbe, što je starija crta u jeziku. Za primjere pod *d* može se pretpostaviti ili interpolirati odredba *svoj* ili ona već postoji (*siromaštvom duševnim*).

IV. U jeziku Mihovila Pavlinovića istražene su sve mogućnosti iskazivanja uzročnih značenja pomoću oblika deklinacije koje je materijal pokazao. Uzročna značenja padeža treba, kao i inače u našem jeziku, shvaćati u svjetlu dvaju osnovnih: prvo, kad se u uzročnom odnosu nalazi neposredni uzročnik onoga

što se kazuje upravnom riječju; i drugo, kad je uzrok posredan i konstrukcija kazuje takav poticaj. Ako upravnu riječ i vezu označimo sa Q, onda razmotrene konstrukcije imaju opću produktivnu shemu

$$Q \left\langle \begin{array}{l} \phi \\ \text{prijedlog} \end{array} \right. + \text{padež} \left\langle \begin{array}{l} \phi \\ G \end{array} \right.$$

u kojoj se podrazumijeva normalna zamjenjivost glagola s imenicom s glagolskim značenjem i participom, kao i normalne dopune uz gl. *biti*. Jednako se iz primjera vidi da se shema može dopunjavati pridjevskim odredbama. Jednostavnija mogućnost, bez dopune, u shemi podesnija je za vezane i frazeološke izraze.

Svako daljnje proučavanje norme i kodificiranje našega suvremenog jezika nesumnjivo će uzimati u obzir sinonimnost i mogućnosti padežnih konstrukcija kao integralnog dijela naše sintakse, vodeći računa o tome kako se one javljaju u raznim tzv. organskim i anorganskim idiomima. Na naprijed izložen način, uz ograde prijeko potrebne kad se govori o sintaktičkoj sinonimici [namam se dovo!jno isticane u izlaganju], dobio se ovaj registar mogućih zamjena pomoću triju ablativnih prijedloga:

$$\begin{array}{c}
 \left. \begin{array}{l} \text{od (1 a,c)} \\ \text{iz (2 b)} \\ \text{s} \\ \text{do} \end{array} \right\} + G \left. \begin{array}{l} \text{za (8 b)} \\ \text{kroz} \end{array} \right\} + A \text{ po (12 a)} + L \phi + GDI \text{ (17 b, c, d)} \\
 \hline
 \text{zbog} \\
 \left. \begin{array}{l} \text{iz + G} \quad \text{na} \\ \text{za (8 a, c)} \\ \text{uz} \\ \text{od} \end{array} \right\} + A \left. \begin{array}{l} \text{po (12 b)} \\ \text{u (13 a, c)} \end{array} \right\} + L \left. \begin{array}{l} \text{s} \\ \text{za} \\ \phi \end{array} \right\} + I \text{ (17 e)} \\
 \hline
 \phi \\
 \left. \begin{array}{l} \text{od (1 a, b)} + G \quad \text{u (13 b)} \\ \text{pri} \end{array} \right\} + L \\
 \hline
 \text{iz} \\
 \left. \begin{array}{l} \text{iz + G} \quad \phi + I \text{ (17 a)} \\ \text{od} \end{array} \right\}
 \end{array}$$

Tabela pokazuje da prijedlozi koji se s obzirom na svoja značenja moraju uzeti kao osnovni u uzročnim konstrukcijama u sposobnosti zamjenjivanja nisu ravnopravni: *zbog* znatno preteže, ali je i količina nezamjenjivih konstrukcija znatna. Naravno, tabela se mora odčitavati u zavisnosti od prethodnih izlaganja, čime se ujedno umanjuje mogućnost nesporazuma koji mogu doći od poznatih terminoloških neujednačenosti.

Iz iznesenoga izlazi da je uzrok u jeziku Mihovila Pavlinovića izrečen brojnim sredstvima i da padežna značenja uzroka, sa svim nijansama u okviru tog općeg značenja, pokazuju istinsko bogatstvo jezika jednog vrlo plodnog i utjecajnog pisca. Mnogi načini izricanja uzroka teško se zamjenjuju na istoj razini jezika bez ozbiljnije štete po značenje ili po stilsku vrijednost, pa često predstavljaju u odnosu na standardni jezik, kako ga učimo, vrijedne i originalne mogućnosti. Nema sumnje da u različitim idiomima našega jezika ove Pavlinovićeve konstrukcije imaju svoje mjesto. U materijalu ima pojedinosti koje treba promatrati kao dijakronijske, danas vrlo jasno obilježene. Nepodijeljen *consensus omnium* o Pavlinovićevu jeziku počiva i na činjenici što taj jezik ne poznaje nemoći, uzaludnih lutanja za izrazom ni efemernih traženja, čega nisu pošteđeni mnogi hrvatski književnici. Razlog je svakako u tome što je Pavlinović intimno poznao narodne štokavske govore u raznim idiomima [s kojima sjajno barata u HR] i osjećao i solidno poznao ono što se je ustalilo kao književni jezik njegova doba, posebno javnoga života u Dalmaciji. U tom smislu uzročna značenja pokazuju jasno svoju narodnu osnovu, kao i navike oblikovana književnog jezika, pa – u odnosu kasnije brige jezične kulture – i čistoću.³² Neke se konstrukcije, opet, moraju uzeti kao sasvim »književne« (npr. $\phi + D$), u tokovima tradicije književnog jezika, i ne počivaju ni na jednom »nižem« idiomu, npr. na dijalektu.

Oni Pavlinovićevi tekstovi koji su usmjereni uglavnom na informacijsko i obrazovno, bliski znanstveno-popularnom, samim time slabije su stilski marikirani i imaju manje onih obilježja što ih književni tekstovi imaju ili ne moraju imati, ali se ona obično u njima traže. Smatram opravdanim traženja u lingvistici da se i takvi tekstovi [osobito pri određivanju norme] uzimlju u obzir pored »književnih«³³ kako se razvrstavaju prema, često, kompromisnim shvaćanjima kulturne povijesti, književne teorije i nauke o jeziku. Ako se doda da Pavlinović kao književni putopisac odolijeva i takvim kategorizacijama, izlazi da nijedan izbor materijala na kojemu bi se usavršila norma suvremenog jezika bez njegovih tekstova ne bi bio potpun, te da jezik M. Pavlinovića, kao utjecajnog pisca, radnika na jeziku i poznavaoca jezika – gledan, koliko je ovaj put bilo moguće, u svjetlu ukupnog hrvatskog književnog jezika XIX. st. u Dalmaciji – zahtijeva daljnje pomnjivo proučavanje.

³² Dodajem usput da u materijalu nema konstrukcija s prijedlogom *uslijed*, koji je stalno na oku purističkim traženjima i savjetima o jeziku, usp. V. Rožić: *Barbarizmi u hrvatskom jeziku*, Zagreb, 1913., T. Margetić: *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, Zagreb, 1924., S. Pavšić, o. c., sve s. v.

³³ Alois Jedlička: »Pražska škola i problematika standardnih jezika, osobito slaven-skih«, *Zadarska revija*, XX/1972., br. 2, str. 87., v. tamo i drugu literaturu.

OSVRTI

PUHATI I DUHATI

U hrvatskom se književnom jeziku dobro čuva etimološko *h* pa imamo ne samo *hrast*, *hlad*, *snaha*... nego i *buha*, *duhan*, *muha*, *uho*... Tako i glagol *duhati*. Iz ovoga slijedi da glagol *duvati*, iako i za nj ima nekoliko književnih potvrda, ne ide u sustav hrvatskoga književnog jezika. Pored glagola *duhati*, koji se, po AR, javlja u 16. st., upotrebljavamo i jednako star glagol *puhati*.

Pogledamo li potvrde za oba glagola, zapazimo da više suvremenih pisaca upotrebljava glagol *puhati* nego glagol *duhati*. Obradivač AR vjerojatno zapaza isto pa uz glagol *puhati* navodi slijedeći podatak: »Ovaj glagol u navedenom (općem) značenju običniji je u zapadnim krajevima, dok je u istočnim krajevima običniji njegov sinonim *duhati* (*duvati*).«

Da vidimo što o tome kažu potvrde iz suvremenih hrvatskih pisaca. Podimo od glagola *puhati*.

Glagol se *puhati* najčešće upotrebljava kad se govori o vjetru:

»... vani puhao je strašan vjetar da se je kuća zibala.«

(Šenoa)

»Svrne svoju pažnju na vjetar, koji je počeo jače puhati.«

(Šegedin)

Obilježava i radnju koju vrši čovjek kad istiskuje zrak kroz sužen usni otvor proizvodeći pri tome vjetar u različite svrhe. Za ovo AR kaže: »Puše se na pr. u vatru (da bolje gori), u vruće jelo (da se ohladi)... u trublju ili rog (da se proizvede glas).«

Puhati se može i od ljutine, katkad i kroz nos:

»... puhao je od ljutine narednik...«

(Goran)

»I za vrijeme večere Jurina je puhao kroz nos i nikako nije htio s Lukom ući u razgovor.«

(Kiš)

Glagol *puhati* ušao je i u tehničku terminologiju u vezi sa staklom: *puhati staklo* znači puhanjem praviti staklene predmete. Ovaj termin (pored *puhač stakla* i *puhanje stakla*) nalazimo već u Šulekovim rječnicima. Tehnički rječnik Vlatka Dapca (2. dio) također donosi naziv za osobu koja tako pravi staklene predmete: *staklopuhač*, a ima i pridjev koji podrobnije određuje radionicu u kojoj se puhanjem oblikuju stakleni predmeti, kao i vještinu takva načina oblikovanja staklenih predmeta: *staklopuhačka radionica* i – *vještina*.

Glagol je *puhati* čest i u prenesenom značenju:

»Taj Jurić bogme na visoko puše!«

(A. Kovačić)

»Ti s njim u jedan rog pušeš...«

(Leskovar)

»U talijanskoj ambasadi puše sličan vjetar.«

(Car E.)

Da vidimo sada što je s glagolom *duhati*. Na osnovi promotrene građe možemo reći da se i glagol *duhati* najčešće upotrebljava u vezi s imenicom vjetar:

»S balkona je duhao svjež parobrodski vjetar.«

(Stj. Kranjčević)

»Snijeg pada, vjetar na mahove duše, zavijajućí.«

(Nazor)

Njime se također izražava ljutnja:

»... jurio je trijemom, da je sve grmilo, vraćao se, duhao i opet jurio...«

(Benešić)

kao i značenje, proizvoditi vjetar da se što ohladi:

»Jeli su polagano dušući u svaku žlicu s jelom...«

(Benešić)